

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 30, İstanbul 2023, 418-442

DİVÂN NEŞİRLERİNDE TERTİP ÜZERİNE DİKKATLER: LEYLÂ HANIM DİVÂNİ ÖRNEĞİ

Nihat Öztoprak

Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (noztoprak@fsm.edu.tr), ORCID: 0000-0002-7400-0180/Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf University Faculty of Humanities and Social Sciences Language and Literature Department

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 12.02.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.05.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2022

Yayın Sezonu: Bahar

Atıf/Citation

Öztoprak, Nihat (2023), "Dîvân Neşirlerinde Tertip Üzerine Dikkatler: Leylâ Hanım Dîvânı Örneği", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 30, 418-442.

Öztoprak, Nihat (2023), "Remarks on Arrangement in Divan Publications: Example of Leyla Hanım's Divan", Journal of Ottoman Literature Studies, 30, 418-442.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Dîvân Neşirlerinde Tertip Üzerine Dikkatler: Leylâ Hanım Dîvânı Örneği

Özet

19. yüzyıl kadın şairlerinden Leylâ Hanım'ın Dîvân'ı, 4 yazma ve 4 matbu nüshasına dayanılarak merhum Mehmet Arslan tarafından neşredilmiştir. Neşir esnasında yazma nüshalardaki tertip hususiyeti fark edilmediği için neşir tarafından araştırmacılara kolaylık olsun ve kısmen de olsa tertipli olsun diye şiirler nazım şekillerine göre gruplandırılmıştır. Buna göre şiirler kasideler, murabbalar, muhammesler, tahmîsler, müseddesler, tesdîsler, tesbî, müsemmen, tesmînler, terkîb-bendler, tercî-bendler, tarihler, gazeller, müstezâdlar, şarkılar, lugazlar, rubâîler, kıt'alar, müfredler şeklinde gruplandırılarak sıralanmıştır.

Ancak Leylâ Hanım Dîvân'ının yazma nüshalarının başında yer alan bir rubâîye göre şairin Dîvân'ını tertip ettiği anlaşılmaktadır. Bu tertip, neşir tarafından fark edilmediği için neşirde Dîvân'ın tertibi tamamen değiştirilmiştir.

Bu makalede, öncelikle tespit edilebilen yazmalarına göre Leylâ Hanım Dîvân'ının tertip hususiyetleri ortaya konmuş, sonra yazmaların tertibi ile neşrin tertibi karşılaştırılarak neşirde şairin oluşturduğu tertibin nasıl değiştirildiği belirlenmiştir. Böylece divan neşirlerinde şairce yapılan divan tertibine riayet etmemenin ne gibi değişikliklere, sıkıntılara, sapmalara sebep olduğu; şairin inanç ve kültür dünyasını yansıtan divan tertibinin değiştirilmesinin şairi anlama ve tanımada ne gibi eksiklikler doğurduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Leylâ Hanım, Dîvân, Dîvân Tertibi, Kadın şair, İzzet Molla.*

Remarks on Arrangement in Divan Publications: Example of Leyla Hanım's Divan

Abstract

The Divan of Leyla Hanım, one of the 19th century female poets, was published by the late Mehmet Arslan based on 4 manuscripts and 4 printed copies. Since the arrangement of the manuscripts was not noticed during the publication, the poems were grouped according to their verse forms for the convenience of the researchers and for the sake of being organized, even if partially. Accordingly, the poems are listed in groups of qasida, murabba, muhammes, tahmîs, müseddes, tesdîs, tesbî, müsemmen, tesmîn, terkîb-bend, tercî-bend, date, ghazal, mustazad, song, lugaz, rubâîs and müfred verse forms.

However, according to a rubâî at the beginning of the manuscripts of Leyla Hanım's Divan, it is understood that the poet arranged her Divan. Since this arrangement was not noticed by the publisher, the arrangement of the Divan in the publication was completely changed by the publisher.

In this article, first of all, arrangement features of Leyla Hanım's Divan according to her manuscripts were revealed, then it was determined how the arrangement created by the poet in the publication was changed by comparing it to the arrangement of the manuscripts. Thus, it has been tried to reveal what kind of changes, troubles and deviations caused by not following the order of the divan in divan publications and what kind of deficiencies in understanding and recognizing the poet caused by the change of the divan arrangement which reflects the poet's world of belief and culture.

Keywords: *Leyla Hanım, Divan, Divan Arrangement, Female Poet, İzzet Molla.*

I. GİRİŞ

1. Leylâ Hanım'ın Hayatı, Dîvânı ve Edebî Kişiliği

Hayatı

Divan sahibi kadın şairlerimizden olan Leylâ Hanım İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda maalesef bilgi yoktur. Babası Kazasker Morevizâde Hâmid Efendi (ö.1240/1825), annesi Hadîce Hanım'dır. Kaynakların bildirdiğine göre Leylâ Hanım'ın Atâullâh Mehmed, Nurullâh Mehmed ve Hâlid adlı üç erkek kardeşi vardır (Fatîn 2017: 430; Gibb 1999: II/500; Arslan 2003: s.20 vd.).

Leylâ Hanım'ın kendisinden çok şey öğrendiği ve küçük yaşta kaybettiği babası, âlim bir zattır. Annesi hakkında fazla bilgi bulunmayan şairin dayısı tanınmış şairlerden Keçecizade İzzet Molla (ö. 1829)'dır. Şairin Mevlânâ methinde yazdığı bir murabbaından anne tarafından aile kökenlerinin Konya'ya dayandığı anlaşılmaktadır:

Vatan-ı ceddime serversin

Fukarâ kullarına rehbersin (Arslan 2003: Murabaha 1-3)¹

Çocukluğunda ailesinden okuma zevki kazanan Leylâ Hanım, farklı hocalardan ders alarak yetişmiş, dönemindeki edebî ve ilmî sohbetlerden de yararlanarak olgunlaşmıştır. Onun edebî bilgi ve zevkinin teşekkül etmesinde dayısı Keçecizade İzzet Molla(ö. 1829)'nın çok önemli katkıları vardır. Kaynaklarda bu duruma temas edilmektedir. *Fatîn Tezkiresi'*nde "Keçecizade İzzet Efendi merhûmdan bir mikdâr tahsîl-i hüner ü ma'rifet eylemiş..." (Fatîn 2017: 430), *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafıyye'*de (Ahmet Rifat 2004: III (6)/154) ve *Sicill-i Osmanî* (Kahraman 1996: III/901)'de ise dayısı İzzet Molla'dan edebiyat ilmi tahsil ettiğine dair bilgiler vardır.

Detaya girmeseler de bütün kaynaklar, Leylâ Hanım'ın bir hafta süren talihsiz bir evlilik yaşadığı ve ömrünün sonuna kadar bu travmayı atlatmaya çalıştığında hemfikirdirler. Genç yaşta başından geçen bu talihsiz evlilikten sonra Leylâ Hanım zaman zaman maddî manevî çok sıkıntılı günler geçirmiş, belki de bu travmayı atlatmak için

İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler

'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler (Arslan 2003: Gazel 38)

demek zorunda kalmıştır.

Leylâ Hanım devlet kademelerinde görev yapan, saraya yakın kültürlü bir aileden gelmesine rağmen şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla çok maddî sıkıntı çekmiştir. Onun böyle maddî sıkıntılar çekmesinde kötü bir evlilik tecrübesi yaşamasının ardından hayatına dul olarak devam etmesinin de elbette etkisi vardır. Bu arada babasını da kaybetmesiyle maddî sıkıntıları artmış, sahip olduğu varlık da alacaklılar tarafından yağmalanmış, alacaklıların takibine takılmış, onlardan köşe bucak kaçır olmuş hatta gölgesini bile alacaklı zanneder olmuş:

Kalmadı külb-i ahzânda metâ'-ı köhne

Guremâ eylediler her ne ki varsa yağmâ

Şöyle kim kılmasa ümmîd-i 'inâyet imdâd

'Ömrümüz eyler idi renc ü meşakkat ifnâ (Arslan 2003: Kaside 1/13,14)

¹ Bu çalışmada Leylâ Hanım'ın şiir ve sayfa numaraları Mehmet Arslan'ın (*Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003) neşrinden verilmiştir.

Var idi vahşeti bir rütbe dil-i mahzûnun

Dâyınım sanur idim sâyemi görsem tenhâ (Arslan 2003: Tercî-bend 1/25)

Leylâ Hanım'ın bu sıkıntılı hayatı 1264/1848'de vefatıyla son bulmuş, cenazesi Galata Mevlevihanesi haziresine defnedilmiştir. Ölümüne birçok şair tarih düşürerek ona dair duygularını dile getirmişlerdir. Bunlardan Kıbrısî-zâde Hakkı ve Şeref Hanım (ö. 1861)'in mısraları aşağıdadır:

"Aldı Leylâyı telef itdi ecel Mecnûn'ı" (1264) (Kıbrısî-zâde Hakkı)

Hazret-i Leylâ Hanım göçdi virür elbet Şeref

Hüzni tâb'-ı şâ'irâna nazm-ı mevzûna halel

Sag olaydı dirdi Mecnûn fevotinin târîhini

"Adne aldı gitdi Leylâ Hanım'ı Kays-ı ecel" (1264) (Arslan 2002: Tarih 90, s.201)

Dîvânı

Leylâ Hanım sağlığında divan sahibi şair olarak anılan bahtlı şairlerdendir. Adını bu alanda duyurmuş ve kendini kabul ettirmiştir. Onun mürettep bir *Dîvân*'ı vardır. *Dîvân*'ında 6 kasîde, 3 murabbâ, 5 muhammes, 13 tahmîs, 2 müseddes, 3 tesdîs, 1 tesbî, 1 müsemmen, 2 tesmîn, 8 terkîb-bend, 1 tercî-bend, 55 tarih, 124 gazel (ikisi noksan), 5 müstezâd, 21 şarkı, 5 lugâz, 26 rubâî, 4 kıt'a, 1 dübeyt ve 4 müfred vardır. Bu hâliyle *Dîvân*'ın küçük sayılmayacak bir hacimde olduğu söylenebilir (Arslan 2003: s. 98).²

Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Dîvânı*'nı, tespit ettiği 4 yazma ve 4 matbu nüshasından hareketle hazırlamış ve yayımlamıştır. Çalışmasında matbu divanlarda olup *Dîvân*'da olmayan 18 manzumeyi de neşrine dâhil etmiştir (Arslan 2003: s.99). Bu neşirden sonra tarafımızdan *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın biri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde, diğeri İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında olmak üzere iki tam yazma nüshası daha tespit edilmiştir. Böylece yazma sayısı altıya yükselmiştir. Aşağıdaki 5 ve 6. nüshalar yeni bulunan yazmaların künyelerini göstermektedir.

1. Ankara Millî Ktp. Yz. A. 731, 30 yaprak.
2. Ankara Millî Ktp. Yz. A. 413, 47 yaprak.
3. Ankara Millî Ktp. Yz. A. 2918/3, yk. 33b-55b.
4. Ankara Millî Ktp. Yz. A. 2846/2, yk. 26b-73b.
5. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye K. 774, yk. 1b-43a.
6. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp, İbnülemin Koleksiyonu, no: 3147 (NEKTY 10593), 1b-55a.

Matbu nüshaları:

1. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Bulak 1260 (1844).
2. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Litograf, Baskı yeri ve baskı tarihi yok. 110 sayfa.
3. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Takvimhane-i Âmire Matbaası, İstanbul 1267 (1851).
4. *Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Litograf, Şirket-i İraniyye Destgâhı, İstanbul 1290 (1873).

² Burada verilen şiir ve beyit sayılarına İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü T3560 numaralı mecmuada olup divan nüshalarında olmayan iki gazeli (5+7: 12 beyit) de dahil edilmiştir (bk. Efe 2020).

Edebî Kişiliği

Osmanlı Şiir Tarihi adlı kitabında Gibb onun için “Fıtnat Hanım müstesna klasik okulun şair hanımlarının en büyüğü şüphesiz Leylâ Hanım’dır” der (Gibb 1999: II/500). Leylâ Hanım bir beyitinde sözlerinin Hz. İsa’nın nefesi gibi mucizevi olduğunu dile getirerek bunun farkında olduğunu belirtir:

*Benem ol şâ’ir-i mu’ciz-nefes ü ‘İsâ-dem
Medh-i destûr ile virmekte sözüüm mürdeye cân* (Arslan 2003: Kaside 5/31)

Leylâ Hanım dilinin sadeliği, akıcılığı ve anlaşılabilirliği ile tanınmıştır. O, şiirlerinde terkîplerden uzak durmuş, iktibas yerine anlamı beyite yerleştirmeyi öncelmiş böylece kolay anlaşılır şiirler ortaya koymuştur. Kelime seçiminde sese de dikkat ettiği için şiirlerinin ahenkli olduğu söylenebilir. Onun şiirleri dikkatlice incelendiğinde birbirinden farklı iki üslup görülür. Birincisi rindane şiirler ki serazad eda ile söylemiştir. İkincisi dervişane, arifane şiirleri ki bunları Mevlânâ muhibbi olarak yazmıştır. Leylâ Hanım’ın serazad ve rindane şiirler yazması onun başından geçen süresi kısa ama tesiri uzun kötü bir evlilik tecrübesi yaşamasından olabileceği gibi hanım şair olması sebebiyle gördüğü mahalle baskılarından da olabilir. Onun bu tarz şiirleri ve davranışları bazı kesimlerden tepki görmüştür. Gençlik yıllarında “*Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep ‘ayş u ‘işretdir / Amân bir bâde sun ‘ayyâşına eyyâm-ı ruhsatdır*” (Arslan 2003: Gazel 28/1) diyebilecek kadar rahat hareket edebilen bir şairdir. Bu konuda oldukça ileri giderek birçok insanın tepkisini çeken ancak söyleyişi gerçekten hoş olan şiirleri de vardır:

*İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler
‘Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler*

*Şeb-nem mi sanur seyl-i sirişkim o cefâ-cû
Gül gibi ider hande ne dirlerse disünler*

*‘Âşık kulunam sâdıkınam bendenem ey şûh
Tâ haşre kadar bende ne dirlerse disünler*

*Gir koynuma yanında eger varsa da agyâr
Nesne nedir üf sen de ne dirlerse disünler*

*Leylâ o kamer-tal’at ile zevk u safâ it
‘Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler* (Arslan 2003: Gazel 38)

Benzer şiirlerinden dolayı onu hafif meşrep bularak tenkit edenler olmuştur. Sahaf Hâtif Efendi onlardandır:

*Leylî-i pîşin idi haymezen-i rüzgâr
Şimdiki Leylâ Hanım mihrezen-i rüzgâr*

beytini Leylâ Hanım’a bir mecliste gaipten gelen bir ses gibi işittirerek muziplik yapmaya çalışmıştır (Mehmed Zihnî 1982: II/193).

Onun bu tarzı “Nedîmane” olarak da yorumlanabilir. Zira bu tarz şiirlerinde onun Nedîm’den etkilendiği ve onun şiirlerine nazireler yazdığı görülmektedir. Sevgiliyi çoğu yerde “şuh” kelimesiyle tanımlaması, “...ol şûh” redifli bir gazel yazması onun şûhane edaya yatkın olduğunu göstermektedir. Ancak onun şiirlerinde sevgili ve aşkın güzellikleri ele alınırken ten

zevkini anlatmadığı gibi laubali beyitlere de rastlanmaz. O, şiirlerinde şûhane edanın hareketlerinde serbest, neşeli, şen, açık meşrep, nazlı, işveli, zarif ve yer yer çapkın yapısından istifade eder. Bu yönüyle onun şiirleri şûhane eda ile söylenen manzumelerden ayrılır:

Nukûd-ı eşkim âha katdı ol şûh
Metâ'-ı gönüm aldı satdı ol şûh (Arslan 2003: Gazel 21-1)

Bazı kaynaklarda Leylâ Hanım'ın bir balmumcu gencine âşık oluşu ve başından geçen hadiseler esprili bir şekilde anlatılır. Kısaya göre Leylâ Hanım bir balmumcu gencine âşık olmuş. O genci görmek ve konuşmak için sık sık yanına gidip, alışveriş yapıyormuş. Bu hâli fark eden zariflerden biri çocuğa:

“Şem'-i ruhuma dikkat ile bakma yanarsın”

mısrarını öğretip:

–“Bu hanımın bir dahaki gelişinde bunu okumalısın”

diye tembih ve teşvikte bulunmuş. Çocuk bu mısraı Leylâ'ya okuyunca o da irticalen şu mısraı okuyuvermiş:

“Hattın gelicek sen de beni mumla ararsın” (Mehmed Zihnî 1982: 194)

Fakat daha sondan tasavvufa meyledip Mevlevî tarikatına intisap edince sorumsuz hâllerinden sıyrılıp olgun bir üsluba yöneldi. Nitekim bazı mısralarında bu durumu kendisi de itiraf etmiştir:

Huzûra varmaga bâr-ı günehten yok mecâlim vâh
Şebâbetde dönüp kaddim kemâna yâ Resûlallâh (Arslan 2003: 104-4)

Şiirlerinde onun bir Mevlevî şairi oluşunun her yönden izleri vardır. Başta Mevlânâ olmak üzere Mevlevî şairlerine övgüleri ve nazireleri vardır (Özdingiş 2009). O, Mevleviliği gönülden benimsediği için Mevlevî şairlere farklı bir sevgi beslemektedir. Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevilikle ilgili birçok manzumeye ve mısraları arasında Mevlevilik terimlerine sık sık yer vermiştir. *Dîvân'*ında iki murabba, bir muhammes, bir tesdîs ve bir tsmîn ile Mevlânâ'yı övmüştür. Murabbalarının ilki Hz. Mevlânâ'nın methi üzerinedir ve ondan medet beklemektedir:

Sırr-ı aşkın dile itsün te'sîr
Meded it bendene yâ Hazret-i Pîr (Arslan 2003: Murabba 1-1)

Bazı müzeyyel gazellerinde mahlas beytinden sonra Hazret-i Mevlânâ'nın övgüsünde beyitler ilave etmiştir (bkz. Arslan 2003: Gazel 75-7). Ayrıca şiirlerinde Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled, Ulu Ârif Çelebi, Kutb-ı Nâyî, Şârih-i Mesnevî gibi Mevlevî büyüklerini anması dolayısıyla onu da önemli bir Mevlevî şairi olarak anabiliriz.

Leylâ Hanım'ın şarkılarının yanında sevgiliye ve aşka dair şiirlerinin dili sade, ahenkli ve duygulu olduğu için besteye müsaittir. Bu sebeple dönemin ünlü bestekarları onun şiirlerine iltifat etmiş ve bestelemişlerdir. Leylâ Hanım'ın bestelenmiş şiirleri üzerine “Güftesi Divan Şairlerinden Leylâ Hanım'a Ait Bestelerin Usul-Aruz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi” başlıklı bir tez çalışması yapan Halime Esra Çelik onun bestelenmiş 15 şiirini tespit etmiştir (Çelik 2007).

2.Klasik Türk Edebiyatında Divan Tertibi

Klasik Türk edebiyatında divanlar şairin bir ömür boyu yazdığı şiirlerinin toplanmasıyla oluşur. Bunlar şekil ve türlerine göre bir düzene konmuşsa tertipli/mürettep, konmamış ve şiirler dağınık bir hâldeyse tertipsiz/gayrı mürettep sayılır.

Divanlarda yer alan şiirler tek başına şekillerine veya türlerine göre tasnif edilmez. Bu ikisinin yanında muhteva ve benzeri bazı hususlar da dikkate alınarak tertip edilir. Klasik Türk edebiyatında tarihî seyir içinde bir tertip geleneği oluşmuştur. Geleneği oluşturan temel unsur İslam inancı ve Türk kültürüdür. Müslüman Türk şairinin inancı doğrultusunda ideale uygun olduğu için bu geleneğe göre divan tertip etmek hayattaki en büyük arzularından biridir.

Bu ideal tertip anlayışına göre şair şiirlerini inancın belirlediği en yüce uluhiyet makamından başlayarak üst makamlar için yazdığı şiirleri sıralar ve sonra kendisini merkeze alan şiirlere geçer. Sıralama Allah, peygamber, dört halife, diğer din büyükleri, devlet büyükleri şeklindedir. Gazellere kadar olan bu kısımda kaside, terkîb-bend, tercî-bend, musammat ve mesneviler sırasıyla yer alır. Bu şiirlerden sonra şairin kendisine ait şiirlere yani gazellere sıra gelir. Gazeller divanın en hacimli kısmını oluşturur. Bu bölümden sonra küçük hacimli şiirlerden kıt'a, rubâî, nazm, tuyuğ, lugaz, muamma ve en sonunda beyit ve mısralar gelir. Dikkat edilirse bu düzenlemede iki temel husus divan tertibini belirlemektedir. Biri şiirlerin muhtevaları ki Allah, peygamber, dört halife, sahabe, evliya vb. din büyüklerini konu alan şiirler; sonra sultan, vezir, kadı vb. devlet büyükleri hakkındaki şiirler, daha sonra şairin kendi yakınları için yazdığı şiirler ve son olarak da şairin merkezine kendini aldığı şiirler gelir. Tertibi belirleyen diğer husus ise hacimli şiirlerden kısa şiirlere doğru bir sıralamadır. Tertibi belirleyen bu iki temel unsurla birlikte şair mümkün merteye her nazım şeklini kendi içinde gruplandırır. Ancak zaman zaman tevhid, münacat, na't gibi aynı türler için yazılmış şiirleri bir araya getirebilmek için farklı nazım şekillerindeki örnekler de aralara konulabilir. Musammatların ve şarkıların gazellerden sonraya konulması da mümkündür.

Bütün bunların gerçekleşebilmesi için şair bir ömür boyu her nazım şeklinden ve türünden az veya çok örnek yazmaya gayret eder. Bu arada elbette kendi temayül ve kabiliyetine göre bazı nazım şekli ve türüne daha fazla yer verebilir. Şair sağlığında şiirlerinin mürettep bir divan oluşturacak nitelikte olduğunu düşünürse divanını tertipler, yetersiz bulursa tamamlamaya çalışır. Ancak erken yaşta ölen şairlerin şiirlerini başkaları toplayabilir ki umumiyetle gayrı mürettep divanlar veya divançeler bu durumlarda ortaya çıkar.

Tertipli divanların bazen başına dibace, sebab-i telif, sonuna hatime, telif kaydı koyanlar vardır. Tertip hususiyetlerinden olmamakla birlikte Nâbî ve Seyyid Vehbî gibi şairler de bir harften diğerine geçerken araya birer rubâî koymuşlardır (Akün: IX/389-427).

Bu makalede *Dîvân*'ı ele alınan Leylâ Hanım'ın da *Dîvân*'ı mürettep divanlardandır.

II.LEYLÂ HANIM DİVANININ TERTİBİ

1.Leylâ Hanım *Dîvânı*'nın Yazmalarındaki Tertip

Leylâ Hanım Dîvânı'nın şu an 6 yazma nüshası tespit edilebilmiştir. Nüshalar incelendiğinde birbirine benzer bir tertibe sahip oldukları hemen anlaşılır. Muhtemelen şair sağlığında *Dîvân*'ını tertip etmiş ve bütün nüshalar ondan çoğaltılmış olmalıdır.

Yazmaların tertip hususiyeti aşağıda belirtildiği şekildedir:

1. Rubâî ile başlar: *Dîvân*'ın tertip edildiğini bildiren bir rubâîdir.
2. Münacât: murabba, gazel
3. Na't: 5 gazel, tahmîs, rubâî
4. Methiye (istimdâd/mersiye/istirham):

Din büyükleri: Çar yar-ı Güzin, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Âl-i Abâ, Mevlânâ, Seyyid Nâsır

Akrabalar: Babası, dayısı Keçecizade, biraderi

Devlet Büyükleri: Sultan Mahmud Han, Sultan Abdülmecid Han, Hibetullah Sultan, Esmâ Sultan, Hicaz Fatihî Mehmet Ali Paşa, Reîsü'l-Etibbâ Abdülhak Efendi

5. Tarihler
6. Gazeller / alfabetik, Müstezâdlar kafiyesine göre gazellerin her harften sonunda
7. Musammatlar
8. Lugazlar
9. Şarkılar
10. Rubâîler
11. Kıt'alar
12. Dübeyt
13. Müfredler

Bu düzene göre *Dîvân*'ın şekil ve muhtevayı dikkate alan mükemmel bir tertibe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *Dîvân*'ın tertibi ile ilgili yorumlar 3. maddede karşılaştırmalar esnasında yapılacağı için tekrara düşmemek adına burada verilmemiştir.

2. Leylâ Hanım Dîvânı'nın Neşirindeki Tertip

Leylâ Hanım Dîvânı'nın 4 yazma ve 4 matbu nüshasına göre gerçekleştirilen edisyon kritikli neşirinde şiirler nazım şekillerine göre tertip edilmiştir.³ Buna göre kasideler, murabbalar, muhammesler, tahmîsler, müseddesler, tesdîsler, tesbî, müsemmen, tesmînler, terkîb-bendler, tercî-bend, tarihler, gazeller, müstezâdlar, şarkılar, lugazlar, rubâîler, kıt'alar, müfredler şeklinde şiirler sıralanmıştır. Ancak araştırmacı çalışmasının hiçbir yerinde *Dîvân*'ın mürettep olup olmadığını tartışmamış ve mürettep olmayan divan nüshaları için uygulanan bu metodun gerekçelerini bildirmemiştir. Oysa neşrin girişinde "Osmanlıca Matbu Kaynaklarda Leylâ Hanım" başlığı altında kaynakların görüşlerini kaydederken onların divan tertibi üzerine görüşlerine de yer vermiştir. Buna göre *Fatin Tezkiresi*'nde "Mûmâ ileyhânun müretteb bir kıt'a Dîvân-ı matbû'ı vardır", *Meşâhirü'n-Nisâ*'da "Kendisinin müretteb Dîvân'ı vardır ve matbudur", *Kâmûsü'l-A'lâm*'da "Müretteb Dîvânı olup...", *Lügat-i Târihiyye ve Coğrafiyye*'de "...bir müretteb Dîvân bırakub...", *Sicill-i Osmanî*'de "Dîvân'ı vardır", *Osmanlı Müellifleri*'nde "Müretteb ve matbu Dîvân'ı vardır", *Şair Hanımlarımız*'da "Kendülerinin müretteb Dîvân'ı matbû'dur"⁴ şeklindeki Leylâ Hanım'ın *Dîvân*'ının mürettep olduğu bilgisini veren kayıtlar yazar tarafından paylaşılmıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse kaynaklarda *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın mürettep olduğu açıkça belirtildiği hâlde hazırlanan neşirde yazar bu tertibe niçin uymadığını bildirmemiştir.

3. Leylâ Hanım Dîvânı'nın Yazma Tertibiyle Neşir Tertibinin Karşılaştırılması

Makalenin bu bölümüne gelinceye kadar Leylâ Hanım'ın hayatı, *Dîvân*'ı ve edebî kişiliği tanıtıldıktan sonra sırasıyla klasik Türk edebiyatında divan tertibi, yazmalarına göre *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın tertibi ve *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın neşirindeki tertip üzerine bilgi verilmiştir. Bu aşamalardan sonra sıra, bu makalenin de ana konusu olan *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın yazmalarına göre tertibi ile neşrinin tertibini karşılaştırmaya gelmiştir.

³ Mehmet Arslan (Haz.), *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

⁴ Mehmet Arslan, a.g.e., s.15-20.

Karşılaştırma iki aşamada yapılmıştır. Önce *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın yazma tertibi ile neşir tertibini karşılaştıran bir tablo verilmiş, sonra her iki yapı karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

***Leylâ Hanım Dîvânı*'ndaki manzumelerin yazmalarına göre sıralanışı ile neşirindeki sıralanışını karşılaştıran Tablodur:**

(Tablodaki şiir sıralaması İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye K. 774'e ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp, İbnülemin Koleksiyonu, no: 3147 (NEKTY 10593)'e göre yapılmıştır. Nüshalarda olmayıp da yalnızca matbu nüshalardan alınanlar (M) ile gösterilmiş, diğer yazmalarda bulunanlar da ayrıca belirtilmiştir.)

Şiir numarası-Şiir türü	Yazma Divan tertibi	Mehmet Arslan Neşri (2003)
1-Rubâî	(Rubâî) (Divan tertibini de haber veren baş manzume)	(Kıt'a 4'te yer alıyor)
2-Münâcât	Münâcât (Murabba)	(Murabba 2'de yer alıyor)
3-Münâcât	Münâcât (Gazel)	(Gazel 121'de yer alıyor)
	NU'ÛT / NA'TLAR	
4-Na't	Nu'ûtu'n-Nebî 'aleyhisselâm Na't (Gazel)	(Gazel 102'de yer alıyor)
5-Na't	Na't (Gazel)	(Gazel 103'te yer alıyor)
6-Na't	Na't (Gazel)	(Gazel 104'te yer alıyor)
7-Na't	Na't (Gazel)	(Gazel 105'te yer alıyor)
8-Na't	Na't (Gazel)	(Gazel 106'da yer alıyor)
9-Na't	Tahmîs-i Na't-ı Siddîk 'Alî Baba Ez-Tarîk-i Nakş-bend	Tahmîs-i Na't-ı Siddîk 'Alî Baba Ez-Tarîk-i Nakş-bend (Tahmîs 1'de yer alıyor)
10-Na't	Na't (Rubâî)	Kıt'a (Kıt'a 5'te yer alıyor)
	METHİYE/İSTİMDÂD/MERSİYE/İSTİRHAM	
11-Methiye	Der-Hakk-ı Hânedân-ı Nübüvvet ve Çehâr-Yâr-ı Bâ-Safâ Radiyalâhu 'Anhüm (Gazel)	Der-Hakk-ı Hânedân-ı Nübüvvet ve Çehâr-Yâr-ı Bâ-Safâ Radiyallâhu 'Anhüm (Gazel 67'de yer alıyor)
12-İstimdâd	İstimdâd Ez-Hazret-i Haydar Kerremallâhu Vecheh (Müseddes)	İstimdâd Ez-Hazret-i Haydar Kerremallâhu Vecheh (Müseddes 1'de yer alıyor)
13-İstimdâd	Velehû (Gazel)	Der-Vasf-ı Hazret-i İmâm 'Alî Radiyallâhu 'Anhu (Gazel 40'ta yer alıyor)
14-İstimdâd	İstimdâd Ez-Cenâb-ı Zevce-i 'Aliyyü'l-Murtazâ Binti Habîb-i Kibriyâ (Gazel)	İstimdâd Ez-Cenâb-ı Zevce-i 'Aliyyü'l-Murtazâ Binti Habîb-i Kibriyâ (Gazel 8'de yer alıyor)
15-Vaveyla/istimdad	Vâveylâ Der-Musîbet-i Âl-i 'Abâ (Terkîb-bend)	Vâveylâ Der-Musîbet-i Âl-i 'Abâ (Terkîb-i bend 2'de yer alıyor)

16-Mersiye	Mersiye-i Zîbâ Der-Hakk-ı Şehîd-i Kerbelâ (Terkîb-bend) (M)	Mersiye-i Zîbâ Der-Hakk-ı Şehîd-i Kerbelâ (Terkîb-i bend 1'de yer alıyor)
17-Mersiye/medhiye	Muhammes Der-Vasf-ı Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Muhammes) (M)	Muhammes Der-Vasf-ı Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Muhammes 1'de yer alıyor)
18-İstirham/methiye	İstirhâm ez-Cenâb-ı Mevlânâ (Murabba)	Der-Medh-i Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırruhu'l-İsnâ (Murabba' 1'de yer alıyor)
19-İstimdad	İstimdâd Ez-Cenâb-ı Seyyid Nâsır (Rubâî)	İstimdâd Ez-Cenâb-ı Seyyid Nâsır (Kıt'a 6'da yer alıyor)
20-Mersiye	Mersiye Berây-ı Pedereş Morevî-zâde Hâmid Efendi (Terkîb-Bend)	Mersiye Berây-ı Pedereş Morevî-zâde Hâmid Efendi (Terkîb-i bend 3'te yer alıyor)
21-Mersiye	Diger Mersiye-i Murabba' /Velehû (Murabba)	Diger Mersiye-i Murabba' (Murabba 3'te yer alıyor)
22-Mersiye	Mersiye Der-Hakk-ı Kîçeci-zâde 'İzzet Efendi Merhûm (Terkîb-bend)	Mersiye Der-Hakk-ı Kîçeci-zâde 'İzzet Efendi Merhûm (Terkîb-i bend 4'te yer alıyor)
23-Mersiye	Mersiyye (Terkîb-bend)	Mersiyye Der-Hakk-ı Birâder-i Merhûm (Terkîb-i bend 5'te yer alıyor)
24-Methiye	Kasîde-i Der-Hakk-ı Sultân Mahmûd Hân (Kaside) (M)	Der-Sitâyîş-i Sultân-ı Zamân Mahmûd Hân Meddallâhu Nasrahu (Kaside 1'de yer alıyor)
25-Methiye	Medhiye Berây-ı 'Asâkir-i Mansûre (Millî Kütüphane YZ. A.2846/2.)	Medhiye Berây-ı 'Asâkir-i Mansûre (Kaside 2'de yer alıyor)
26-Methiye/Târîh	Târîh-i Berâ-yı Sultân Mahmûd Hân	Târîh Berây-ı Tîr-Endâzî-i Şâh-ı 'Âlem (Târîh 1'de yer alıyor)
27-Methiye	Ramazâniyye Der-Hakk-ı Sultân-ı Cihân 'Abdü'l-Mecîd Hân	Ramazâniyye Der-Hakk-ı Sultân 'Abdü'l-Mecîd Hân (Kaside 3'te yer alıyor)
28-Methiye	Bahâriyye Der-Hakk-ı Hibetullâh Sultân	Bahâriyye Der-Sitâyîş-i Hibetullâh Sultân-ı 'Aliyyetü's-Şân (Kaside 4'te yer alıyor)
29-Methiye	Kaside-i Der-Hakk-ı Esmâ Sultân-ı 'Aliyyetü's-Şân	Göft Der-Hakk-ı Hâher-i Şâh-ı Cihân Esmâ Sultân-ı 'Aliyyetü's-Şân (Tercî-i bend 1'de yer alıyor)
30-Methiye	Der-Menkabet-i Fâtih-i Hicâz Mehmed 'Alî Paşa (M)	Der-Menkabet-i Fâtih-i Hicâz Hazret-i Mehmed 'Alî Paşa (Kaside 5'te yer alıyor)
31-Methiye	Der-Sitâyîş-i Re'îsü'l-Etibbâ-i Sultân 'Abdü'l-Hak Efendi (M)	Der-Sitâyîş-i Re'îsü'l-Etibbâ-Sultânî 'Abdü'l-Hak Efendi (Kaside 6'da yer alıyor)
	TEVÂRİH / TARİHLER	
32-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i 'Atiyye Sultân	Târîh-i Vilâdet-i 'Atiyye Sultân

		(Târîh 2'de yer alıyor)
33-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Münîre Sultân	Târîh-i Vilâdet-i Münîre Sultân (Târîh 3'te yer alıyor)
34-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Fâtıma Sultân	Târîh-i Vilâdet-i Fâtıma Sultân (Târîh 4'te yer alıyor)
35-Târîh	Târîh-i Hitân-ı Şeh-zâdegân	Târîh-i Hitân-ı Şeh-zâdegân (Târîh 5'te yer alıyor)
36-Târîh	Târîh-i İzdivâc-ı Dâmâd-ı Şehriyârî	Târîh-i İzdivâc-ı Dâmâd-ı Şehriyârî (Târîh 6'da yer alıyor)
37-Târîh	Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-Mecîd Hân Dâme Mâ-Dâme'l-Melevân	Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-Mecîd Hân Dâme Mâ-Dâme'l-Melevân (Târîh 7'de yer alıyor)
38-Târîh	Dîger (Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-Mecîd Hân)	Dîger (Târîh-i Cülûs-ı 'Abdü'l-Mecîd Hân) (Târîh 8'de yer alıyor)
39-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Gâlib Paşa	Târîh-i Vezîr-i A'zam-Şoden-i Gâlib Paşa (Târîh 9'da yer alıyor)
40-Târîh	Târîh-i Vâlî-i Edirne	Târîh-i Vâlî-i Edirne (Târîh 10'da yer alıyor)
41-Târîh	Târîh-i Fetvâ-i Mekkî-zâde Efendi	Târîh-i Def'a-i Sâlis-i Meşihat-ı İslâmiyye Mekkî-zâde (Târîh 11'de yer alıyor)
42-Târîh	Târîh-i Vâlî-i Aydın	Târîh-i Vâlî-i Aydın (Târîh 12'de yer alıyor)
43-Târîh	Müstezâd Târîh-i Müşîr-i Sivâs	Müstezâd Târîh-i Müşîr-i Sivâs (Müstezâd 1'de yer alıyor)
44-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Refî'a Sultân (M)	Târîh-i Vilâdet-i Refî'a Sultân (Târîh 13'te yer alıyor)
45-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Rum İli 'Arif Bey Efendi Der-Def'a-i Sâniye	Târîh-i Def'a-i Sâniye Rûm İli Berây-ı Halil Paşa-zâde 'Ârif Begefendi (Târîh 14'te yer alıyor)
46-Târîh	Târîh-i Fetvâ-i Tâhir Efendi	Târîh-i Şeyhu'l-İslâmî-i Kâdî-zâde Tâhir Efendi (Târîh 18'de yer alıyor)
47-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Rûm İli Sıddîk Efendi	Târîh-i Sadâret-i Rûm İli Berây-ı Nakîbü'l-Eşrâf Sıddîk Begefendi (Târîh 15'te yer alıyor)
48-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Anadolu Yahyâ Beg Hafîd-i Pîrî-zâde	Târîh-i Sadâret-i Rûm İli Berây-ı Yahyâ Beg Hafîd-i Pîrî-zâde (Târîh 16'de yer alıyor)
49-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Anadolu Berây-ı Rahmî Beg	Târîh-i Sadâret-i Anadolu Berây-ı Rahmî Beg (Târîh 17'de yer alıyor)
50-Târîh	Târîh-i Sarây-ı Hazret-i Şehriyârî Der-Sâhil-i Beglerbegi Millî Ktp 731; 413; 2918/3.	Târîh-i Sarây-ı Hazret-i Şehriyârî Der- Sâhil-i Beglerbegi (Târîh 19'de yer alıyor)
51-Târîh	Târîh-i Muvakkit-hâne-i Câmî'-i Sultân Ahmed (M)	Târîh-i Muvakkit-hâne-i Câmî'-i Sultân Ahmed (Târîh 20'de yer alıyor)

52-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Na'ime Sultân (M)	Târîh-i Vilâdet-i Na'ime Sultân (Târîh 21'de yer alıyor)
53-Târîh	Târîh-i Ferîk-i Sa'îd Paşa Necl-i Ercemend-i Vâlî-i Mısır Mehmed 'Alî Paşa (M)	Târîh-i Ferîk-i Sa'îd Paşa Necl-i Ercemend-i Hazret-i Vâlî-i Mısır (Târîh 22'de yer alıyor)
54-Târîh	Târîh-i Sadâret Rûm İli Def'a-i Sâniye	Târîh-i Def'a-i Sâniye-i Rûm İli Berây-ı Yahyâ Begefendi (Târîh 23'te yer alıyor)
55-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Anadolu Berây-ı Hamdullâh Efendi	Târîh-i Sadâret-i Anadolu Berây-ı Hamdullâh Efendi (Târîh 24'te yer alıyor)
56-Târîh	Târîh-i Sadâret-i Rûm İli Berây-ı Rahmî Beg Millî Ktp. A. 731; A.2918/3; A.2846/2.	Târîh-i Sadâret-i Rûm İli Berây-ı Rahmî Beg (Târîh 25'te yer alıyor)
57-Târîh	Târîh-i Lihye	Târîh-i Lihye Berây-ı Mîr-i Müşârün- İleyh (Târîh 26'da yer alıyor)
58-Târîh	Târîh-i Ser-Çavûşân Necîb Efendi	Târîh-i Ser-Çavûşân Şoden-i Necîb Efendi (Târîh 27'de yer alıyor)
59-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Necl-i Mevlevî Mehmed Efendi (M)	Târîh-i Vilâdet-i Necl-i Mevlevî Mehmed Efendi (Târîh 28'de yer alıyor)
60-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Necl-i Feyzî Efendi (M)	Târîh-i Vilâdet-i Necl-i Feyzî Efendi (Târîh 29'da yer alıyor)
61-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Nâfiz Ebû Bekir Paşazâde	Târîh-i Vilâdet-i Nâfiz Efendi (Târîh 30'da yer alıyor)
62-Târîh	Târîh-i Vilâdet-i Sâmih Beg Millî Ktp. A. 731; A.2918/3; A.2846/2.	Târîh-i Vilâdet-i Sâmih Beg (Târîh 31'de yer alıyor)
63-Târîh	Târîh-i Câh-ı Edirne Der-Nasb-ı Münîr Beg	Târîh-i Câh-ı Edirne Der-Nasb-ı Münîr Beg (Târîh 32'de yer alıyor)
64-Târîh	Târîh-i Müsteşâr-ı Bahriyye Mîr 'Âtîf (M)	Târîh-i Müsteşâr-ı Bahriyye Mîr 'Âtîf (Târîh 33'te yer alıyor)
65-Târîh	Târîh-i Vefât-ı El-Hâc 'Alî Baba	Târîh-i İrtihâl-i El-Hâc 'Alî Baba El- Burûsevî (Târîh 34'te yer alıyor)
66-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Re'isü'ş-Şu'arâ	Târîh-i Vefât-ı Kiçeci-zâde 'İzzet Mollâ Efendi (Târîh 35'te yer alıyor)
67-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Mahdûm-ı Kethüdâ- yı Vâlîde-i Esbak	Târîh-i Vefât-ı 'Ârif Beg (Târîh 36'da yer alıyor)
68-Târîh	Târîh-i Silâhdâr-zâde	Târîh-i İrtihâl-i Silâhdâr-zâde Mehmed Beg (Târîh 37'de yer alıyor)
69-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Mîr-i 'Alem Topuzlı- zâde. Millî Ktp. A. 731; A.2918/3; A.2846/2.	Târîh-i Vefât-ı Mîr-i 'Alem Topuzlı-zâde (Târîh 38'de yer alıyor)
70-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Sa'âdet Kalfa	Târîh-i Vefât-ı Cârîye Sa'âdet (Târîh 39'de yer alıyor)

71-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Râbî'a Hanım	Târîh-i Vefât-ı Râbî'a Hanım (Târîh 40'ta yer alıyor)
72-Târîh	Târîh-i Vefât-ı 'Andelîb Hânım	Târîh-i Vefât-ı Âhîretlik 'Andelîb Hanım (Târîh 41'de yer alıyor)
73-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Mollacık-zâde	Târîh-i Vefât-ı Mollacık-zâde Râ'if Efendi Kâdî-i Yeñişehr-i Fenâr (Târîh 42'de yer alıyor)
74-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Ahmed Efendi	Târîh-i Vefât-ı Ahmed Efendi (Târîh 43'te yer alıyor)
75-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Seyyid Tevfîk Efendi	Târîh-i Vefât-ı Tevfîk Efendi (Târîh 44'te yer alıyor)
76-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Emîne Hanım	Târîh-i Vefât-ı Emîne Hanım (Târîh 45'te yer alıyor)
77-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Gül-zâde Millî Ktp. A. 731; A.2918/3; A.2846/2.	Târîh-i Vefât-ı Gül-zâde (Târîh 46'da yer alıyor)
78-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Nev-Halîl Usta	Târîh-i Vefât-ı Mehmed Beg (Târîh 47'de yer alıyor)
79-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Berây-ı Duhter-i Rahmî Beg	Târîh-i Vefât-ı Duhter-i Rahmî Begefendi (Târîh 48'de yer alıyor)
80-Târîh	Dîger	Târîh-i Dîger Berây-ı Ū (Târîh 49'da yer alıyor)
81-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Duhter-i Nakîb-i Burusa	Târîh-i Rihlet-i Râgîba Hanım (Târîh 50'de yer alıyor)
82-Târîh	Târîh-i Vefât-ı 'Alî Ağa	Târîh-i Vefât-ı 'Alî Ağa Ser-Bevvâbîn (Târîh 51'de yer alıyor)
83-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Refî'a Hanım	Târîh-i Vefât-ı Refî'a Hanım (Târîh 52'de yer alıyor)
84-Târîh	Târîh-i Rihlet-i Seyyâre	Târîh-i Vefât-ı Cârîye Seyyâre (Târîh 53'te yer alıyor)
85-Târîh	Târîh-i Vefât-ı Şefîka Hanım Zevce-i Defter-dâr-ı Esbak (M)	Târîh-i Vefât-ı Şefîka Hanım Zevce-i Defter-dâr-ı Esbak (Târîh 54'te yer alıyor)
86-Târîh	Târîh-i Garîbe (M)	Târîh-i Garîbe (Binâ Târîhi) (Târîh 55'te yer alıyor)
	GAZALİYYAT / GAZELLER	
87-Gazel	Gazeliyât-ı Harf'ül-Elif	(Gazel 1'de yer alıyor)
88-Gazel	-	(Gazel 2'de yer alıyor)
89-Gazel	-	(Gazel 3'te yer alıyor)
90-Gazel	-	(Gazel 4'te yer alıyor)
91-Gazel	-	(Gazel 5'te yer alıyor)
92-Gazel	-	(Gazel 6'da yer alıyor)
93-Gazel	-	(Gazel 7'de yer alıyor)
94-Müstezâd	Müstezâd	(Müstezâd 2'de yer alıyor)
95-Gazel	Harfû'l-Bâ	(Gazel 9'da yer alıyor)

96-Gazel	-	(Gazel 10'da yer alıyor)
97-Gazel	-	(Gazel 11'de yer alıyor)
98-Gazel	-	(Gazel 12'de yer alıyor)
99-Gazel	-	(Gazel 13'te yer alıyor)
100-Gazel	-	(Gazel 14'te yer alıyor)
101-Gazel	-	(Gazel 15'te yer alıyor)
102-Gazel	Harfü't-Tâ	(Gazel 16'de yer alıyor)
103-Müstezâd	Müstezâd	(Müstezâd 3'te yer alıyor)
104-Gazel	Harfü's-Sâ	(Gazel 17'de yer alıyor)
105-Gazel	Harfü'l-Cim	(Gazel 18'de yer alıyor)
106-Gazel	-	(Gazel 19'de yer alıyor)
107-Gazel	Harfü'l-Hâ	(Gazel 20'de yer alıyor)
108-Gazel	Harfü'l-Hı	(Gazel 21'de yer alıyor)
109-Gazel	Harfü'd-Dal	(Harfü'd-Dâl) (Gazel 22'de yer alıyor)
110-Gazel	-	(Gazel 23'te yer alıyor)
111-Gazel	Harfü'z-Zal	(Harfü'z-Zâl) (Gazel 24'te yer alıyor)
112-Gazel	Harfü'r-Ra	(Harfü'r-Râ) (Gazel 25'te yer alıyor)
113-Gazel	-	(Gazel 26'da yer alıyor)
114-Gazel	-	(Gazel 27'de yer alıyor)
115-Gazel	-	(Gazel 28'de yer alıyor)
116-Gazel	-	(Gazel 29'de yer alıyor)
117-Gazel	-	(Gazel 30'de yer alıyor)
118-Gazel	-	(Gazel 31'de yer alıyor)
119-Gazel	-	(Gazel 32'de yer alıyor)
120-Gazel	-	(Gazel 33'te yer alıyor)
121-Gazel	-	(Gazel 34'te yer alıyor)
122-Gazel	-	(Gazel 35'te yer alıyor)
123-Gazel	-	(Gazel 36'de yer alıyor)
124-Gazel	-	(Gazel 37'de yer alıyor)
125-Gazel	-	(Gazel 38'de yer alıyor)
126-Gazel	-	(Gazel-i Sûz-nâk 39'de yer alıyor)
127-Gazel	-	(Gazel 41'de yer alıyor)
128-Gazel	-	(Gazel 42'de yer alıyor) (Harfü'z-Zâ)
129-Gazel	Harfü'z-Zâ	(Gazel 43'te yer alıyor)
130-Gazel	-	(Gazel 44'te yer alıyor)
131-Müstezâd	Müstezâd	(Müstezâd 4'te yer alıyor)
132-Gazel	Harfü's-Sin	(Harfü's-Sîn) (Gazel 45'te yer alıyor)
133-Gazel	Harfü'ş-Şın	(Gazel 46'de yer alıyor)
134-Gazel	-	(Gazel 47'de yer alıyor)
135-Gazel	-	(Gazel 48'de yer alıyor)
136-Gazel	Harfü's-Sad	(Harfü's-Sâd) (Gazel 49'de yer alıyor)
137-Gazel	Harfü'd-Dad	(Harfü'd-Dâd)

		(Gazel 50'de yer alıyor)
138-Gazel	Harfü't-Tı -	(Harfü't-Tâ) (Gazel 51'de yer alıyor)
139-Gazel	Harfü'z-Zı	(Harfü'z-Zâ) (Gazel 52'de yer alıyor)
140-Gazel	-	(Gazel 53'te yer alıyor)
141-Gazel	Harfü'l-Ayn	(Gazel 54'te yer alıyor) (Harfü'l-'Ayn)
142-Gazel	Harfü'l-Gayn	(Harfü'l-Gayn) (Gazel 55'te yer alıyor)
143-Gazel	-	(Gazel 56'de yer alıyor)
144-Gazel	Harfü'l-Fe	(Harfü'l-Fâ) (Gazel 57'de yer alıyor)
145-Gazel	-	(Gazel 58'de yer alıyor)
146-Gazel	-	(Gazel 59'de yer alıyor)
147-Gazel	Harfü'l-Kaf	(Harfü'l-Kâf) (Gazel 60'ta yer alıyor)
148-Gazel	-	(Gazel 61'de yer alıyor)
149-Gazel	-	(Gazel 62'de yer alıyor)
150-Gazel	Harfü'l-Kef	(Harfü'l-Kâf) (Gazel 63'te yer alıyor)
151-Gazel	-	Der-kenardaki şiir yok
152-Gazel	-	(Gazel 64'te yer alıyor)
153-Gazel	-	(Gazel 65'te yer alıyor)
154-Gazel	-	(Gazel 66'de yer alıyor)
155-Gazel	Harfü'l-Lam	(Harfü'l-Lâm) (Gazel 68'de yer alıyor)
156-Gazel	-	(Gazel 69'de yer alıyor)
157-Gazel	-	(Gazel 70'te yer alıyor)
158-Gazel	-	(Gazel 71'de yer alıyor)
159-Gazel	-	(Gazel 72'de yer alıyor)
160-Gazel	Harfü'l-Mim	Harfü'l-Mîm (Gazel 73'te yer alıyor)
161-Gazel	-	(Gazel 74'de yer alıyor)
162-Gazel	-	(Gazel 75'te yer alıyor)
163-Gazel	-	(Gazel 76'de yer alıyor)
164-Gazel	-	(Gazel 77'de yer alıyor)
165-Gazel	-	(Gazel 78'de yer alıyor)
166-Gazel	Millî Ktp. A. 731; A. 413; A.2846/2.	(Gazel 79'de yer alıyor)
167-Gazel	Millî Ktp. A. 731; A. 413; A.2846/2.	(Gazel 80'de yer alıyor)
168-Gazel	Millî Ktp. A. 413; A.2918/3.	Nazîre Li-Cenâb-ı Nûrî Merhûm (Gazel 81'de yer alıyor)
169-Gazel	Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 82'de yer alıyor)
170-Gazel	Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 83'te yer alıyor)
171-Gazel	Millî Ktp. A. 731; A. 413; A.2846/2.	(Gazel 84'te yer alıyor)

172-Gazel	Millî Ktp. A. 731; A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 85'te yer alıyor)
173-Gazel	-	(Gazel 86'de yer alıyor)
174-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	(Gazel 87'de yer alıyor)
175-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 88'de yer alıyor)
176-Gazel	Harfû'l-Nun	(Harfû'n-Nûn) (Gazel 89'de yer alıyor)
177-Gazel	-	(Gazel 90'de yer alıyor)
178-Gazel	-	(Gazel 91'de yer alıyor)
179-Gazel	Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 92'de yer alıyor)
180-Gazel	-	(Gazel 93'te yer alıyor)
181-Gazel	-	(Gazel 94'te yer alıyor)
182-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	(Gazel 95'te yer alıyor)
183-Gazel	Harfû'l-Vav	(Gazel 96'de yer alıyor)
184-Gazel	Harfû'l-Hâ	(Gazel 97'de yer alıyor)
185-Gazel	Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Gazel 98'de yer alıyor)
186-Gazel	M2 Millî Ktp. A. 413.	(Gazel 99'de yer alıyor)
187-Gazel	-	(Gazel 100'de yer alıyor)
188-Gazel	-	(Gazel 101'de yer alıyor)
189-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	İstimdâd Ez-Cenâb-ı 'İsyânî Baba (Gazel 107'de yer alıyor)
190-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	(Gazel 108'de yer alıyor)
191-Müstezâd	Müstezâd	(Müstezâd 5'te yer alıyor)
192-Gazel	Harfû'l-Yâ	(Gazel 109'da yer alıyor)
193-Gazel	-	(Gazel 110'da yer alıyor)
194-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	(Gazel 111'de yer alıyor)
195-Gazel	-	(Gazel 112'de yer alıyor)
196-Gazel	-	(Gazel 113'te yer alıyor)
197-Gazel	-	(Gazel 114'te yer alıyor)
198-Gazel	-	(Gazel 115'te yer alıyor)
199-Gazel	-	(Gazel 116'da yer alıyor)
200-Gazel	-	(Gazel 117'de yer alıyor)
201-Gazel	-	(Gazel 118'de yer alıyor)
202-Gazel	-	(Gazel 119'de yer alıyor)
203-Gazel	-	(Gazel 120'de yer alıyor)
204-Gazel	Millî Ktp. A.2918/3.	(Gazel 122'de yer alıyor)
205-Gazel	İstanbul Üniv. Nadir Eserler Böl. T3560 (mecmua)	Yazmalarda yok
206-Gazel	İstanbul Üniv. Nadir Eserler Böl. T3560 (mecmua)	Yazmalarda yok
	MUSAMMATLAR	
207-Terkîb-bend	Terkîb-bend-i Nazîre-i Rûhî-i Bağdâdi	Terkîb-i bend-i Nazîre-i Rûhî-i Bağdâdi (Terkîb-i Bend 6'da yer alıyor)

208-Müsemmen	(Mütekerrir müsemmen) Tercî'-bend ⁵	Müsemmen (Müsemmen 1'de yer alıyor)
209-Tesmîn	Tesmîn-i Beyt-i Mahmûd Nedîm	Tesmîn-i Beyt-i Mahmûd Nedîm (Tesmîn 2'de yer alıyor)
210-Tesdîs	Tesdîs-i Beyt-i 'İzzet Rahimehullâh ⁶	Tesdîs-i Beyt-i 'İzzet Rahimehullâh (Tesdîs 2'de yer alıyor)
211-Tesbî	Tesbî'-i Beyt-i 'İzzet ⁷	Tesbî'-i Beyt-i 'İzzet (Tesbî 1'de yer alıyor)
212-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Sıdkî Halîfe-i Ümmî Sinân Kuddise Sırruh	Tahmîs-i Gazel-i Sıdkî Halîfe-i Ümmî Sinân Kuddise Sırruh (Tahmîs 2'de yer alıyor)
213-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Bâkî	Gazel-i Bâkî Tahmîs-i Leylâ (Tahmîs 3'te yer alıyor)
214-Tahmîs	Dîger	Gazel-i Bâkî Tahmîs-i Leylâ (Tahmîs 4'te yer alıyor)
215-Tahmîs	Dîger	Gazel-i Bâkî Tahmîs-i Leylâ (Tahmîs 5'te yer alıyor)
216-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i 'İzzet	Tahmîs-i Gazel-i 'İzzet (Tahmîs 6'da yer alıyor)
217-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Nebîl	Tahmîs-i Gazel-i Nebîl (Tahmîs 7'de yer alıyor)
218-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Âsaf	Tahmîs-i Gazel-i Âsâf (Tahmîs 8'de yer alıyor)
219-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Nihâd	Tahmîs-i Gazel-i Nihâd (Tahmîs 9'da yer alıyor)
220-Tahmîs	Tahmîs-i Gazel-i Nesîbâ	Tahmîs-i Gazel-i Nesîbâ (Tahmîs 10'da yer alıyor)
221-Tahmîs	Tahmîs Millî Ktp. A.2846/2.	Gazel-i Bâkî Tahmîs-i Leylâ (Tahmîs 11'de yer alıyor)
222-Tahmîs	Tahmîs Millî Ktp. A. 413.	(Tahmîs-i Gazel-i Nedîm) (Tahmîs 12'de yer alıyor)
223-Tahmîs	Tahmîs, Millî Ktp. A. 731; A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	Gazel-i Nûrî Tahmîs-i Leylâ (Tahmîs 13'te yer alıyor)
224-Muhammes	Muhammes (M)	Muhammes (Muhammes 2'de yer alıyor)
225-Muhammes	Nazîre-i Neş'et Efendi (M)	Nazîre-i Neş'et Efendi (Muhammes 3'te yer alıyor)
	ELGÂZ / LUGAZLAR	
226-Lugaz	Lugaz	(Lugaz 1'de yer alıyor)
227-Lugaz	Lugaz	(Lugaz 2'de yer alıyor)
228-Lugaz	Lugaz	(Lugaz 3'te yer alıyor)
229-Lugaz	Lugaz	(Lugaz 4'te yer alıyor)

⁵ Bu şiirin matbu nüshalarda tercî-bend şeklinde isimlendirilmesi yanlıştır.

⁶ Bu şiirin matbu nüshalarda "Tahmîs-i Beyt-i 'İzzet Rahimehullâh" şeklinde isimlendirilmesi yanlıştır.

⁷ Bu şiirin matbu nüshalarda "Tahmîs-i Beyt-i 'İzzet" şeklinde isimlendirilmesi yanlıştır.

230-Lugaz	Lugaz	(Lugaz 5'te yer alıyor)
	ŞARKİYÂT / ŞARKILAR	
231-Şarkı	Şarkiyât (Sultan hakkında)	Şarkı Der-Hakk-ı Hudâvendigâr (Şarkı 1'de yer alıyor)
232-Şarkı	Şarkı (Sultan hakkında) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3.	Şarkı (Şarkı 2'de yer alıyor)
233-Şarkı	Şarkı Diğer (Sultan hakkında)	Berây-ı Dâmen-bûs-ı Hudâvendigâr (Şarkı 3'te yer alıyor)
234-Şarkı	Şarkı (Sultan için) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3.	(Şarkı 4'te yer alıyor)
235-Şarkı	Şarkı (Hz. Sünbül Sinan için) Millî Ktp. A. 731; A.2918/3.	(Şarkı 5'te yer alıyor)
236-Şarkı	Şarkı (Sevgili üzerine) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3.	(Şarkı 6'de yer alıyor)
237-Şarkı	Şarkı (Saki/sevgili üzerine) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3.	(Şarkı 7'de yer alıyor)
238-Şarkı	Şarkı (Sevgili üzerine) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Şarkı 8'de yer alıyor)
239-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Şarkı 9'de yer alıyor)
240-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Şarkı 10'de yer alıyor)
241-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Şarkı 11'de yer alıyor)
242-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; A.2918/3; A.2846/2.	(Şarkı 12'de yer alıyor)
243-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Şarkı 13'te yer alıyor)
244-Şarkı	Şarkı (Âşıkane) Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Şarkı 14'te yer alıyor)
245-Şarkı	Şarkı	Berây-ı Nakl-i Hümâyûn Ber-Sahn-ı Kâğıd-hâne (Şarkı 15'te yer alıyor)
246-Şarkı	/	Diğer (Şarkı 16'da yer alıyor)
247-Tesdîs	Tesdîs	Diğer (Tesdîs 1'de yer alıyor) (Mevlânâ'nın meşhur beytinin tesdîsidir)
248-Tesmîn	Tesmîn	Tesmîn-i Beyt-i Meşhûr-ı Mevlânâ (Tesmîn 1'de yer alıyor)
249-Şarkı	Şarkı	Şarkı (Şarkı 17'de yer alıyor)
250-Şarkı	-	Şarkı (Şarkı 18'de yer alıyor)
251-Şarkı	-	Şarkı (Şarkı 19'de yer alıyor)
252-Şarkı	-	Şarkı (Şarkı 20'de yer alıyor)
253-Şarkı	Nazîre li-Hâce Neş'et	Nazîre Li-Hâce Neş'et (Şarkı 21'de yer alıyor)

	RUBÂ'İYÂT / RUBÂ'İLER	
254-Rubâî	Rubâî	(Rubâî 1'de yer alıyor)
255-Rubâî	-	(Rubâî 2'de yer alıyor)
256-Rubâî	-	(Rubâî 3'te yer alıyor)
257-Rubâî	-	(Rubâî 4'te yer alıyor)
258-Rubâî	-	(Rubâî 5'te yer alıyor)
259-Rubâî	-	(Rubâî 6'da yer alıyor)
260-Rubâî	-	(Rubâî 7'de yer alıyor)
261-Rubâî	-	(Rubâî 8'de yer alıyor)
262-Rubâî	-	(Rubâî 9'da yer alıyor)
263-Rubâî	-	(Rubâî 10'da yer alıyor)
264-Rubâî	-	(Rubâî 11'de yer alıyor)
265-Rubâî	-	(Rubâî 12'de yer alıyor)
266-Rubâî	-	(Rubâî 13'te yer alıyor)
267-Rubâî	-	(Rubâî 14'te yer alıyor)
268-Rubâî	-	(Rubâî 15'te yer alıyor)
269-Rubâî	-	(Rubâî 16'da yer alıyor)
270-Rubâî	-	(Rubâî 17'de yer alıyor)
271-Rubâî	Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Rubâî 18'de yer alıyor)
272-Rubâî	Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Rubâî 19'de yer alıyor)
273-Rubâî	Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Rubâî 20'de yer alıyor)
274-Rubâî	-	(Rubâî 21'de yer alıyor)
275-Rubâî	-	(Rubâî 22'de yer alıyor)
276-Rubâî	Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Rubâî 23'te yer alıyor)
	MUKATTA'AT / KIT'ALAR	
277-Kıt'a	Mukatta'at	(Kıt'a 1'de yer alıyor)
278-Kıt'a	-	(Kıt'a 2'de yer alıyor)
279-Kıt'a	-	(Kıt'a 3'te yer alıyor)
280-Kıt'a	Millî Ktp. A. 413; 2918/3.	(Kıt'a 7'de yer alıyor)
281-Dübeyt	Dübeyt	(Rubâî 20'de yer alıyor)
	MÜFREDÂT / MÜFREDLER	
282	müfredât	(Müfred 1'de yer alıyor)
283	-	(Müfred 2'de yer alıyor)
284	-	(Müfred 3'de yer alıyor)
285	-	(Müfred 4'de yer alıyor)

Tablodaki verilerin karşılaştırılarak değerlendirilmesi:

Leylâ Hanım Dîvânı'nın bilinen yazma nüshalarının hemen hepsinin başında aşağıdaki şu anlamlı rubâî yer almaktadır:

*Elfâz-ı perîşânını cem' itmek için
Tevfîkin umar 'abd-i siyeh-rû yâ Rab*

Dîvânına da rehber idiüp tevfiķiñ

Kıl na't-ı Habîbinde sühan-gû yâ Rab (Arslan 2003: 348)

Leylâ Hanım Dîvânı'na bir rubâî ile başlamıştır. Her ne kadar kafiye sistemi “x a x a” şeklinde ise de aruz kalıbı ve muhtevası itibariyle kanaatimizce bu şiir rubâîdir. Leylâ Hanım, bazı divanların başında ve farklı nazım şekli öbeğinin başında rubâî nazım şekliyle başlama geleneğine uyarak *Dîvân*'ına böyle başlamayı tercih etmiş olmalıdır.⁸

Dîvân'ın Mehmet Arslan tarafından gerçekleştirilen neşrinde bu şiir kıt'a kabul edilerek kıt'alar arasına (kıt'a 4) alınmıştır. Oysa ister rubâî olsun ister kıt'a olsun muhtevasına göre bu şiirin yeri *Dîvân*'ın başıdır yani yazmalarda şiir doğru yerdedir. Başka bir yere alınması divanın bütünlüğünü ve tertibini zedeler. Zira bu mısralarda şair divanını tertip etme hususunda Allah'ın yardımını talep ettiği gibi habibi için na't yazmasını nasip etmesini de dilemektedir. Şair böyle bir arzu ile divanını tertip ettiğini de dile getirmiştir.

Münâcatlar

Leylâ Hanım, *Dîvân*'ına rubâî ile başlamış iki münâcat ile devam etmiştir. Münâcatlardan birincisi murabba nazım şekliyle, ikincisi gazel nazım şekliyle yazılmıştır.

Leylâ Hanım Dîvânı neşrinde ilk münâcat murabbalar arasına (murabba 2), ikinci münâcat ise gazeller arasına (gazel 121) konmuştur. Maalesef bu uygulamayla Leylâ Hanım'ın divan tertibine müdahale edilerek münâcatlarla başlaması iptal edilmiştir. Oysa klasik divan tertibinde divanlara tevhid ve münâcatla başlamak gelenektir. Leylâ Hanım tevhid yazmadığı için münâcatlarını *Dîvân*'ının başına koymuştur. Bu uygulama geleneğe uygundur.

Na'tlar

Leylâ Hanım, tertipli *Dîvân*'ına münâcatlardan sonra na'tlarla devam etmiştir. Toplam yedi na't yazmıştır. Na'tlarının beşini alışılmışın dışında gazel nazım şekliyle yazmış ama onları gazeller arasına değil na'tlar arasına başa koymuştur. Gazel nazım şekliyle yazdığı beş na'ttan sonra Sıddık Ali Baba'nın na'tına yazdığı tahmîsi tahmîsler arasında değil, muhtevasını esas alarak na'tlar arasına koymuştur. Sonuncu na't kıt'a/rubâî nazım şekliyledir. Bu na't daha sonraki bölüme geçiş düşüncesiyle rubâî şeklinde düzenlenmiş olabilir. Dikkat edilirse yazmalarda na'tlar içinde de bir düzen vardır. Şair önce gazelle yazdığı özgün na'tlarını sıralamış sonra tahmîsi, en sona da rubâî na'tı getirmiştir.

Dîvân neşrinde gazel nazım şekliyle yazılan na'tlar kafiyelerine göre gazeller arasına (Gazel 102-106) dağıtılmış; tahmîs, tahmîsler arasına (Tahmîs 1) konmuş, rubâî de kıt'a başlığıyla kıt'alar arasına (Kıt'a 5) yerleştirilmiştir. Böylece na'tların geleneğe göre divanın başında tevhid ve münâcatlardan sonra gelme özelliği kaldırılmıştır.

Methiye (İstimdad/ İstirham/ Mersiye)

Na'tların ardından Leylâ Hanım, mürettep *Dîvân*'ında methiyelere geçer. Sırasıyla çâr-yâr-ı güzin için bir gazel, Hz. Ali için bir müseddes ve bir gazel, Hz. Fâtıma için bir gazel, Âl-i Abâ için bir terkîb-bend, Hz. Hüseyin için bir terkîb-bend, Hz. Mevlânâ için bir muhammes, bir murabba ve Seyyid Nâsır için bir kıt'a yazmıştır.

Dikkat edilirse methiyelerde de bir sıralama hakimdir. Hz. Peygamber'in na'tlarından sonra gelen bu bölümde sırasıyla dört halife, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Âl-i Abâ, Hz. Hüseyin için yazılan şiirler yerleştirilmiş, bunların ardından şairin bağlı bulunduğu din büyüğü olan Mevlânâ

⁸ Meselâ Nâbî ve Seyyid Vehbî divanlarında gazeller kısmında her kafiye değişikliğinde araya bir rubâî yerleştirilmiştir (bk. Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *DİA*, c. 9, s.398.)

ve Seyyid Nâsır'a ait methiye şiirlere yer verilmiştir. Düzenlemede İslâm inancına göre makam sırası gözetilmiştir. Bunlar methiye olarak nitelenebileceği gibi na't olarak da değerlendirilebilir. Zira din büyüklerine de na't yazma geleneği vardır.

Son manzumenin kıt'a olması yukarıda da söz edildiği gibi methiyelerden mersiyelelere geçişte geçiş şiiri özelliği taşımasından dolayı olabilir.

Sözü edilen ve yazmalardaki sıralaması verilen bu methiyeler *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın neşrinde nazım şekillerine göre dağıtılmışlardır. Çâr-yâr için yazılan gazel, gazellerde 67. sıraya, Hz. Ali için yazılan müseddes, müseddeslerin ilk sırasına, onun için yazılan gazel, gazellerde 40. sıraya, Hz. Fâtıma için yazılan gazel, gazellerde 8. sıraya, Âl-i Abâ için yazılan şiir terkîb-bendlerde 2. sıraya, Kerbela şehidi Hz. Hüseyin için yazılan terkîb-bend terkîb-bendlerin başına, Mevlânâ için yazılan şiirler de muhammes 1'e ve murabba 1'e, Seyyid Nâsır için yazılan şiir ise kıt'a 6'ya yerleştirilmiştir. Bu düzenlemeyle şiirler nazım şekillerine göre doğru yere lakin muhtevasına göre yanlış yere konmuştur. Böylece şairin din büyüklerine ve devlet büyüklerine karşı duyduğu hislerin derecesini anlamak ve onlara biçtiği makam sıralaması kaybolmuştur.

Leylâ Hanım, *Dîvân*'ını tertip ederken methiyelerin içinde mersiyelelere de yer vermiştir. *Dîvân*'ında dört mersiye vardır. Bunların ikisi babası, biri dayısı İzzet Molla, diğeri biraderi içindir. Mersiye olarak babası için bir terkîb-bend ve bir murabba, dayısı için bir terkîb-bend, erkek kardeşi için de bir terkîb-bend yazmıştır. Leylâ Hanım, bunları da kendisine yakınlıklarına göre sıralamıştır diyebiliriz. Önce babası, sonra eğitiminde çok katkısı olan dayısı, daha sonra kardeşi için yazdığı mersiye yer vermiştir.

Leylâ Hanım, *Dîvân*'ının başında münacat ve na'tların ardından önce din büyükleri için methiyeler yazmış, sonra ailesinden vefat edenler için mersiyeleler yazmıştır. Bunların ardından devlet büyükleri ve devletten dostları için yazdığı methiyelere yer vermiştir. Devlet büyüklerinden ilk önce Sultan Mahmud (1808-1839) için bir kaside, sonra Sultan Mahmud'un kurduğu ordu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye için bir kaside, sonra sultanın ok atmada rekor kırışı için bir tarih manzumesine yer vermiştir. Ardından Sultan Abdülmecid (1839-1861) için bir kaside, I. Abdülhamid'in kızları ve Sultan Mahmud'un kız kardeşleri olan Hibetullah Sultan ve Esmâ Sultan için birer kaside, nihayet Hicaz fatihi Mehmet Ali Paşa ve Reîsü'l-Etibbâ Abdullah Efendi için birer kaside ile hanedan ve devlet adamları için yazdığı şiirleri sıralamıştır. Devlet adamları için yazdığı manzumelerde Sultan Mahmud'un ok atım tarihi hariç tutulursa hepsini kaside nazım şekliyle yazmıştır.

Leylâ Hanım devlet büyükleri için yazdığı methiyeleri de önce Sultan II. Mahmud için yazdıklarını, sonra Abdülmecid için yazdığı kasideyi, sonra hanedandan iki hanım sultan için yazdıkları kasideleri, ardından Hicaz Fatihi Mehmet Ali Paşa ve Reîsü'l-Etibbâ Abdullah Efendi için yazdıklarını sıralamıştır. Sıralama Türk devlet yapısına, örf ve anelerine göre kronolojik ve saygı anlayışına uygun olarak yapılmıştır.

Dîvân üzerine yapılan neşirde nazım şekillerine göre tasnif yapılmıştır. Bu durum şairin inancına, örfüne ve devlet adamlarına olan saygısına ters bir yapı oluşturmuştur. Neşirdeki yapıya göre Leylâ Hanım'ın aile ve devlet büyüklerine yaklaşımını anlamak en azından sıralama itibarıyla mümkün değildir.

Tarihler

Leylâ Hanım'ın mürettep *Dîvân*'ında yer alan 55 tarihin sıralanmasında da tam olmamakla beraber bir tertip hususiyetinden bahsedilebilir. Sırasıyla doğum, şehzade sünneti, izdivaç, cülus, göreve atama/nasb, hac tarihi, bina yapımı, sakal bırakma ve vefat/irtihal/rıhlet tarihleri şeklinde sıralanmıştır. Vefat için yazılan 21 tarih, tarihlerin en sonuna konmuştur. Tarihler doğumlarla başlayıp, vefatlarla son bulmasına rağmen arada doğum, atama, haç ve benzeri tarihlerin

yerlerinde değişiklikler vardır. Vefatların sonuna getirilen ve bir bina tarihi olan “Târih-i Garibe” ise sonradan yazılarak tarihlerin en sonuna konmuş olabilir. Belirtilen bu düzenlemeye göre tam olmasa da tarihlerin tanziminde de bir sıralamaya özen gösterildiğini söylemek mümkündür.

Leylâ Hanım Divânı’nın neşrinde ise bu sıralamaya ekseriyetle uyulmakla beraber müstezât ile yazılan “Müstezâd Târih-i Müşîr-i Sivas” müstezâtlar arasına alınarak muhteva birliği bozulmuştur. Sultan Mahmud’un methi ve ok atarak rekor kırıp taş dikme tarihi münasebetiyle yazılan “Târih-i Berây-ı Sultân Mahmud Han” veya “Târih-i Berây-ı Tîr-Endâzî-i Şâh-ı ‘Âlem” başlıklı manzumesi de yazmalarda methiyeler arasında Sultan Mahmud methiyesinden sonra konulmuş ise de *Divân* neşrinde tarih manzumesi oluşu dikkate alınarak tarihlerin başına konulmuştur.

Gazeller

Leylâ Hanım en fazla örneği gazelerde vermiştir. Divan nüshalarında 122 gazel vardır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü T3560 numarada kayıtlı şiir mecmuasında da divan nüshalarında olmayan iki gazeline daha tesadüf edilmiştir (Efe 2020). Bu iki gazelle birlikte gazel sayısı 124’e yükselir. O, mürettep *Divân*’ında gazelleri kafiyelerine göre alfabetik olarak derlemiş ve her harften gazel yazmıştır. Yazdığı dört müstezât gazeli de gazel kabul ederek gazellerin arasına yerleştirmiştir. Elif kafiye müstezâdı elif kafiye gazellerin sonuna, “te- ت ” kafiye olanı “te” kafiye gazellerin sonuna, “ze- ز ” kafiye olanı “ze” kafiye gazellerin sonuna koymuştur. Gazel şekliyle yazdığı bir münâcatını *Divân*’ın başına 2. münâcat olarak yerleştirmiştir. Bu arada gazel nazım şekliyle yazdığı “Der-Hakk-ı Hânedan-ı Nübüvvet ...” başlıklı nübüvvet ailesini ve 4 halifenin methinde yazılan gazeli methiyeler arasında ve na’lardan hemen sonra getirmiştir. Yine gazel nazım şekliyle yazdığı beş na’ı da *Divân*’ının başına münâcatlardan hemen sonraya sıralamıştır.

Divân neşrinde gazel nazım şekliyle yazılan münâcat (G.121), na’lar (G.102-106) ve methiye (G.67) gazeller arasına kafiyelerine göre yerleştirilmişlerdir. Bu uygulamayla *Divân* tertibindeki muhteva tamamen alt üst olmuş, münâcat ve na’lar *Divân*’ın girişinden kopartılmıştır.

Musammatlar

Leylâ Hanım, *Divân*’ını tertip ederken gazellerden sonra başkalarının şiirlerine nazire olarak (veya nazire niteliğinde) yazdığı musammat şiirlere yer vermiştir. Burada önce Rûhî (ö. 1606)’nin meşhur terkîb-bendine nazire olarak yazdığı terkîb-bende sonra kendi tercî-bendine yer vermiştir. Daha sonra musammatları; Nedîm’in bir beytini tesmîn, İzzet Molla’nın bir beytini tesdîs, bir beytini tesbî şeklinde sıralamış ardından çeşitli şairlerin gazellerine yazdığı tahmîsleri yerleştirmiştir. Bu kısmın sonunda ise iki muhammes yer almıştır.

Görüldüğü gibi musammat şiirlerde de şair önce terkîb-bend ve tercî-bendlere, sonra bazı şairlerin bir beytine yazdığı tesmîn, tesdîs ve tesbîlere, daha sonra da bazı şairlerin gazellerine yazdığı tahmîslere yer vermiştir. Bu bölümde muhteva ile ilgili bir tertip hususiyeti dikkat çekmiyorsa da tahmîs, tesdîs, tesbî ve tesmînlerde şair, şiirin bir beytini tanziriyle bir gazelini tanzirini bir tutmamış ve ayrı ayrı gruplandırmıştır.

Yapılan *Divân* neşrinde ise bu kısımda yer alan şiirler diğer bölümlerde olduğu gibi nazım şekillerine göre gruplandırılarak yerleştirilmişlerdir.

Lugazlar

Leylâ Hanım, *Divân*’ında 5 lugaza yer vermiş ve bunların tamamını bir arada tutmuştur. Birinci sıraya cevabı “aşk” olan lugazı getirmesi bilinçli bir tercihin sonucudur kanaatindeyiz. Nitekim ilk gazeli de âşıkânedir.

Divân neşrinde lugazların sıralaması değiştirilmemiştir.

Şarkılar

Leylâ Hanım Dîvânı'nın yazma nüshalarında aralarında bir tesdîs bir de tesmîn şarkı bulunan 21 şarkı vardır. Bunlar da adına yazılan şahısların rütbelerine göre sıralanmışlardır. İlk 4 şarkı dönemin sultanı, beşinci şarkı Sümbül Sinan Efendi içindir. Diğerleri ise sevgili vasfında âşıkâne şarkılardır. Sonuncusu ise Hoca Neş'et Efendi'ye naziredir.

Görüldüğü gibi şarkıların sıralanması da tesadüfî değildir. Önce sultan için yazılan şarkılar, sonra Sümbül Sinan için yazılan şarkılar, sonra âşıkâne şarkılar sıralanmıştır. En sonunda ise nazire şarkıya yer verilmiştir.

Yazmalarda şarkılar arasında yer alan bir tesdîs, *Dîvân* neşrinde tesdîs 1'e, bir şarkı da tesmîn 1'e yerleştirilmiştir. Bunların muhtevalarına baktığımızda ikisinin muhtevası da şarkıdır. Tesdîs olan şarkı Mevlânâ'nın meşhur beyti (Âh mine'l-'aşk ve hâlâtihî / Ahraka kalbî biharârâtihi) üzerine 4 mısra ilave edilerek, tesmîn ise aynı beyte 6 mısra ilave edilerek düzenlenmiştir. Öyle anlaşılıyor ki aşk muhtevalı oluşları sebebiyle şarkılar arasına yerleştirilmişlerdir.

Dîvân neşrinde sözü edilen tesdîs ve tesmîn şarkılar arasından alınarak ilgili nazım şekillerinin birinci şiirleri olarak düzenlenmiştir.

Rubâîler

Leylâ Hanım Dîvânı'nın yazma nüshalarında Rubâiyât başlığı altında 23 rubâî vardır. Ancak yukarıdaki listede ilk sırada yer alan eserin tertibini anlatan şiir, 10. sırada yer alan na't türündeki şiir ve 19. sıradaki istimdâd şiiri de rubâîdir. Böylece rubâî sayısı 26'ya çıkmaktadır. Rubâîler içinde mahlaslı olanlar farklı yazmalarda kıt'a olarak başlıklandırılmışlardır (bk. Milli Ktp. A. 2846/2). *Leylâ Hanım*'ın kıt'a ve rubâîleri arasında yazmalara göre farklılıklar vardır. Bu husus özel bir çalışmayı gerektirmektedir.

Mukattaat/ Kıt'alar

Leylâ Hanım Dîvânı'nın yazma ve matbu nüshalarında -yukarıda rubâî bahsinde de temas edildiği üzere- rubâî ile kıt'alar arasında karışıklık vardır. Bazı nüshalarda kıt'a başlığında olanlar diğerlerinde rubâî, rubâî başlığı olanlar kıt'a olarak kayıtlıdır. Mehmet Arslan'ın *Dîvân* neşrinde 7 kıt'a gösterilmektedir. Bunların dördüncüsü bütün yazmaların başında yer alan şiirdir. *Dîvân*'ı tertip etmek için Allah'ın yardımını talep ettiği bu şiirin kalıbı rubâî kalıplarının ahreb kolundan olan (mef'ûlü/ mefâilü/ mefâilün/ fâ) ve muhtevası itibarıyla rubâîye daha uygundur. Neşirdeki 5. kıt'a ise na'tlardan methiyelere geçiş şiiri olup na't muhtevalıdır. Bu da rubâîye benzemektedir. Altıncı sıradaki kıt'a ise Seyyid Nâsır'dan istimdâd şiiri olup din büyüklerinin methiyelerinden şairin yakınlarının mersiyelerine geçişinde yer alan bir şiirdir. Bu üç şiir de rubâîye daha yakındır kanaatindeyiz. Ayrıca çeşitli divanlarda ve mecmualarda şiir öbekleri arasında geçiş şiiri olarak rubâî yazma geleneği vardır. Yukarıda sözünü ettiğimiz bu üç şiir geçiş yerlerinde yer almaktadır. Bu şiirleri rubâî kabul edecek olursak *Leylâ Hanım Dîvânı*'ndaki kıt'a sayısı 4'e düşerken rubâî sayısı ise 26'ya yükselir.

Müfredler

Dîvân yazmalarının çoğunun sonlarında 4 müfred vardır. Bunlar aynen neşirde de yer almaktadır.

III. SONUÇ

Leylâ Hanım Dîvânı'nın yazmaları incelendiğinde bir tertip hususiyeti olduğu ve ilk manzumesinden de bu tertibi bizzat Leylâ Hanım'ın gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Eser üzerine, sözü edilen tertip hususiyeti dikkate alınmadan nazım şekillerine göre yeni bir tertip anlayışıyla Latin harfli bir neşir gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, yazmalardaki tertip anlayışıyla neşirdeki tertip karşılaştırılarak nasıl bir durumun ortaya çıktığı değerlendirilmiştir. Ortaya konan bu değerlendirmenin sonucu şu şekilde özetlenebilir:

1. *Leylâ Hanım Dîvânı*'nın başına ve türler arasında geçişi sağlamak için rubâiler konmuştur.
2. *Dîvân*'ın ilk manzumesine göre Leylâ Hanım, *Dîvân*'ını sağlığında bizzat kendi tertip etmiştir.
3. Leylâ Hanım, *Dîvân* tertibinde türleri esas almış ve muhtevaya göre tertip yapmıştır. Buna göre *Dîvân*'ının tertibi münâcat, na't, din büyüklerine methiye/istimdad/istirham, ailesi için mersiyeler, devlet büyüklerine methiyeler, tarihler, gazeller, musammatlar, lugazlar, şarkılar, rubâiler, kıt'alar, müfretler şeklindedir.
4. Leylâ Hanım, *Dîvân*'ını İslâm inancı ve Türk kültürünün oluşturduğu ideal, kültür ve anlayışla sıralamış ve tertipte nazım şeklini değil muhtevayı esas almıştır.
5. Leylâ Hanım, *Dîvân*'ını tertip ettiği hâlde onun *Dîvân*'ı üzerine yapılan neşirde bu tertip düzeni fark edilmediği için veya başka bir sebeple nazım şekillerine göre yeni bir tertip oluşturulmuştur.
6. Neşirdeki bu tertip sebebiyle Leylâ Hanım'ın *Dîvân*'ına yüklediği inanç ve uluhiyet anlayışı kaybolmuştur. Münacat murabba olmuş, na'tlar gazel olmuştur. Oysa Leylâ Hanım tertibini nazım şekillerine göre değil muhtevalarına göre yaparak şiirde şekli muhtevaya hizmetçi yapmıştır.
7. Şairin tertibini değiştirmek onun inanç ve kültüründe önceliklerini, değer anlayışlarını tespiti zorlaştırmıştır. Her şeyden önce şairin *Dîvân*'ına yüklediği maddî ve manevî misyon tertibe riayet edilmediği için neşirde bozulmuştur.

Bu sonuçlardan nasıl bir ders çıkarmalıdır diye sorulacak olursa şunlar söylenebilir: *Dîvân* neşirlerinde öncelikle bütün yazma eser kütüphaneleri/katalogları taranmalı ve mevcut şartlara göre tüm nüshalar tespit edildikten sonra divan hazırlanmaya başlanmalıdır. Bir sonraki adım ise yazma nüshalardan hareketle divanın mürettep olup olmadığı tespit edilmelidir. Divan mürettepse tertiplerine göre düzenlenerek neşredilmeli, tertipleri/sıralaması hiçbir gerekçeyle değiştirilmemelidir. Zira divan tertibi şairin maddî ve manevî kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti, dünyaya hangi pencereden baktığının göstergesidir.

IV. KAYNAKÇA

- Ahmed Rifat (2004), *Lügat-i Târihiyye ve Coğrafıyye*, Tıpkıbasım/Facsimile, I-III, Ankara: Keygar Neşriyat.
- AKÜN, Ömer Faruk (1994), "Divan Edebiyatı", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, IX: 389-427.
- ARSLAN, Mehmet (2003) (Haz.), *Leylâ Hanım Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇELİK, Halime Esra (2007), *Güftesi Divan Şairlerinden Leyla Hanım'a Ait Bestelerin Usul-Aruz Vezni İlişkisi Yönünden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı.
- EFE, Pınar (2020), "Leylâ Hanım'ın Yayınlanmamış İki Şiiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*, III/2: 618-626.
- E.J.Wilkinson Gibb (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)*, Terc. Ali Çavuşoğlu, I-II, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fatın Davud (2017), *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, Haz. Ömer Çiftçi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (e-kitap). <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 12.02.2023).
- KAHRAMAN, Seyit Ali (haz.) (1996), *Mehmet Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, I-VI, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mehmed Zihni (1982), *Meşâhirü'n-Nisâ*, haz. Bedreddin Çetiner, I-II, İstanbul: Şamil Yayınevi.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan (2009), "Leylâ Hanım Dîvanı'nda Mevlânâ'ya Yazılmış Şiirler", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 9, 17-30.
- Leylâ Hanım Dîvânı'nın Yazma Nüshaları:**
- Leylâ Hanım Dîvânı*, Ankara Millî Ktp. Yz. A. 731.
- Leylâ Hanım Dîvânı*, Ankara Millî Ktp. Yz. A. 413.
- Leylâ Hanım Dîvânı*, Ankara Millî Ktp. Yz. A. 2918/3, yk. 33b-55b.
- Leylâ Hanım Dîvânı*, Ankara Millî Ktp. Yz. A. 2846/2, yk. 26b-73b.
- Leylâ Hanım Dîvânı*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye K. 774.
- Leylâ Hanım Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp, İbnülemin Koleksiyonu, no: 3147 (NEKTY 10593).
- Leylâ Hanım Dîvânı'nın Matbu Nüshaları:**
- Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Bulak 1260 (1844).
- Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Litograf, Baskı yeri ve baskı tarihi yok.
- Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Takvimhane-i Âmire Matbaası, İstanbul 1267 (1851).
- Dîvân-ı Leylâ Hanım*, Litograf, Şirket-i İraniyye Destgahı, İstanbul 1290 (1873).